

A TÉR

HERCEG JÁNOS

A színház előtti tér, közepén a tojásdad alakú, füves szigettel, amelyet fiákerek álltak körül, ha a szabadkai gyorsnak még sem indulási, sem érkezési ideje nem volt, s így nem kellett a vasútállomás épülete előtt állniuk. Itt várhatták ki, amíg a Vadászkürt portása el nem kiáltotta magát, hogy a soros kocsí vágtasson sürgősen ide meg ide, talán mert valaki szerelmi bánatában megmérgezte magát, s most ki kellett vinni a kórházba, vagy isten tudja, milyen sürgős ügyben várakozott türelmetlenül valaki valahol bérkocsira, s a kávéház telefonja ilyen célokra is kitűnően megfelelt. Ha jó nagyot kiáltott a portás, akkor Kragujević boltos is kiállhatott fehér köpenyében, hogy megnézzze, mi van, míg a dologtalanul maradt fiákeresek nyugodtan szundikáltak kocsijuk sátra alatt, a boltos pedig, miután meggyőződött róla, hogy nincsen semmi baj s a verebek is zavartalanul zsinatoltak a mélyen lehajló fák lombjaiban, úgyhogy nyár derekán az ég kékje is e lombokon átszűrve volt látható, visszamehetett a szentjánoskenyér illatú homályos hodály pultja mögé, a fügefüzérek és a citromosládák közé, lévén déligyümölcs-kereskedő, hogy picit, kerek, fekete selyemsapkáját megigazítva a fején tovább várokozzék a vevőkre. Mert ez a sábeszdekli elválaszthatatlannak tűnt egész megjelenésétől, holott nem is volt zsidó, ahogy e tér légköre és hangulata után vélhette volna az ember, jobb felől a Léderer-féle bankházzal a tigrisvadász Fernbach Bálint palotájának földszintjén, míg az emeleti szobák, a Vadászkürt leányvállalataként, diszkkrét találkahelyül szolgáltak. Ez is a züllés jele volt sokak szerint, ez a bankház, ahonnan csitri lányokat lehetett kiszaladni látni a postára vagy hova, fázósan húzva össze magukon télen a kabátot, míg a sáljuk libegőn úszott utánuk a levegőben, viszont a négy polgári is elég volt ide, azért a kis pénzért amit elsején kaptak, s mégse kellett otthon végigülni a lányságukat, amit nem jön valaki értük, hogy feleségül mehessenek.

– Jásó? Itt van maga? – szól be valaki a boltba. – Pakoljon be nekem egy szép citromot!

– Igenis, méltóságos uram!

Egy citromért ugyan nem járt volna ekkora tisztelet a szakállas öregúrnak, dr. Hauptmann Rezsőnek, a volt polgármesternek, aki a múlt idők szellemeként jelent meg mindennap ezen a téren egy szem citrom ürügyén, de mivel a boltos harminc év óta állt a pult mögött, senki se csodálkozott változatlan tekintélytiszteletén.

– Látom, festik a Dömötör Pali házát!

– Igen, jól megy a gabonásoknak! – mondta a kereskedő, s megállva boltja lépcsőjén, ő is átnézett a szemközti sarokházra, ahonnan még tíz év előtt Dömötör Pál címzetes táblabíró lehetett látni, amint sárga szarvasbőr kesztyűs kezét nagy ívben lengette meg, hogy majd kalapjával egy újabb elegáns félkört rajzoljon le a levegőben, átköszönve a másik sarokra Wámoscher Andor molett feleségének, ha télen beköltöztek a városba, úgyhogy aztán már értelmetlenül csikorgott a kastély tornyán tavaszig a szélkakas, s a kompot partra kellett húzni, hogy be ne fagyjon, így hát a gyerekek a csatorna jegén jártak át a monostori iskolába, s a szép fiatalasszony édesen nevetett át a másik oldalról:

– Köszönöm a nyulat, amit küldeni méltóztatott!

– Bolond világ! – gondolhatta a boltos a nyúlról, amelyet a címzetes táblabírónak kellett tisztelete jeléül át küldeni a szépasszonynak, míg náluk a kastély körüli lucernás tele volt nyúllal, puska se kellett, kutyákkal fogatták meg őket, s már a cselédek is unták a citromos nyúlgerincet gombóccal.

– Titokban szerelmes volt az asszonyba! – jegyezte meg a volt polgármester, mintha kitalálta volna a boltos gondolatát. – De nem is csodálom, gyönyörű teremtés volt, s hogy az ura mért járt mégis a Madár utcába, fényes nappal a bordélyba, senki se tudta. De volt ott egy Mica nevű cigánylány, abba bolondult állítólag bele!

– Tegnapelőtt bejött Bakota András a pénzéért! – tért vissza tíz év messzeségből a boltos, miután Dömötör Pál évekkal előbb agyonlőtte magát, emitt meg egy gabonás cég írógépei kattogtak Fernbach Bálint szobáiban, viszont fogalma sem lehetett róla senkinek, hogy húsz év se kell, s a szóban forgó szépasszonyt elviszik majd, bakancsban, kendősen és kisírva, mint a többi zsidót. De ott maradtak a házak, a fák és a fiákeres, s mindezt látva a boltos is egy villogó szemű szerencsenő lánnyal a cégéren, banánfüzerekkel a derekán, ahogy fehér fogsorát kivillantva belenevet a világba. Nem csupán az emberi emlékezet, mintha a tárgyak is magukon viselték volna az az elmúlt idő nyomait, az egész ellipszis alakú tér, ha nem is volt már a közepe a szobor.

– És mit mesél Bálintról? – kérdezte a polgármester a botosispánra gon-

dolva, aki minden elsején bejött Sontáról, felvenni a házbért a bankban és a palota emeletéért a Vadászkürtben.

– Azt mondja, most sem akar senkit látni a tekintetes úr. Azt mondja, hetenként egyszer egy este kijön hozzá a faluból Jankovič Braca, a jegyző, azzal aztán reggelig isznak. Mást nem tűr meg maga körül. És persze változatlanul imádja Fárzás Juliskát, akit még gyereklány korában magához vett a militicsi tanyákról, úgyhogy az már a szüleit is kivitte a pusztára.

– Még mindig olyan szép?

– Hát azt én nem tudom – felelte a boltos, mint akit bizonyos diszkréció köt az urak dolgában, úgyhogy dr. Hauptmann így folytatta:

– Mert nekem még a háború alatt mondta egyszer, mikor nem mehetett oroszánvadászatra Afrikába, hogy szívesen lenne három évig juhászkutyá, ha csak így volna hajlandó viszonszeretni őt az a lány.

A boltos szótlánul vállat vont ekkora hülyeségre, és selyempapírba csomagolva átnyújtotta a kért citromot, s azt mondta: – Három dinár!

– Most meg mire menjen? – tündődött el az egykori polgármester, jobb kezének hosszú ujjával átfutva szakála ősz fűrtjein, a másikkal előkotorva a pénzt. – Ötszáz holdból, amennyit meghagytak neki, nem lehet egy egész sereg bennszülöttet tartani, akik hónapokon át lesik a fenevadat, életük kockáztatása árán követve az őserdőben. De mondjuk, az nem számít, csak most már vérszemet kaptak a franciák is, úgyhogy nagy árat kell adni a gyarmatokon egy ilyen elejtett kapitális példányért...

Tündődését azonban e költséges passzióról s az agrárreformról kénytelen volt egy pillanatra abbahagyni, mert Bolich Samu, a patikus sietett át simára nyalt, középen elválasztott frizurájával a garniszállóvá lett palota felé. S erre eltűnt az oroszánvadász elképzelt, fehér sisakos alakja az elefánt hátán a liános fák között, a boltos még nagyobb diszkrécióval hajtotta le a fejét, mert nem itt a téren, az egész városban tudták, hogy a kövér Gyarmathyné, a madám, csak felveszi a telefonkagylót, és jelenti a gyógyszerésznek, hogy a hatos szoba foglalt, mire az leteszi a tégelyeket, abbahagyja a fiákerpor keverését, és átszalad a Vadászkürt borbélyához egy expresszfésülésre, s úgy áll oda a hatos szoba ajtaján fúrott lyukhoz kukucskálni, hogy mit csinálnak a szerelmesek.

– Csak azt nem tudom, miért kell ehhez frissen fésülni? – csodálkozott Gyarmathyné, ha nem volt vendég a szeparéban, s Latyákné, a rapos szobaasszony megfőzte a feketekávé, s egy kupica aranysárga konyakot is töltött neki. – Mintha csak őt néznék, és nem fordítva, azon a kis lyukon át!

Tíz dinár tiszteletdíj járt ezért a bizalmas szolgálatért a terjedelmes asszonyságnak, ha sikerült egy-egy tájékozatlan, vidéki buta szerelmespárt a hatosba bedugni. Mert a városban már mindenki tudott erről a passzióról, s Gyarmathynéről is kialakult az idők folyamán egy nem éppen hízelgő

vélemény. Hiába kiáltotta olykor, ha valaki nem egész tiszteletudón beszélte vele:

– Nekem már masamód lány koromban főhadnagyok csókoltak kezét Zsámbokréthyne kalapszalonzájában a Kossuth Lajos utcában...

– Csak azok urak voltak abban a világban, nem kanászok, mint ezek! – jelentette ki hízelegve a szobaasszony a raposságához még kancsalítva is, hiszen ő kezelte azt a lyukat az ajtón egy fehérre festett dugóval, ha nem volt mit látni, s újra bedugva, amikor elmúlt a látnivaló.

– Én meg se várom, amíg visszajön! – jelentette ki a kényszernyugdijba küldött polgármester a perverz patikusról szólva, de azért ott maradt még. Átnézett a tér másik oldalára, ahol a Pokol kocsma pincéje tátongott üresen, mintha egykori mozgalmas múltjából nem maradt volna semmi, s a dalmát vörösbor, a dingács is csak este került volna a kecskelábú asztalokra, ha a város egyik részéből a másikba mentek a téren át haza a kőművesek és ácsok, fáradtan és mészfoltokkal a ruhájukon, most is éppen a színház épületénél összeszedve a szerszámot, mert befejezték a munkát, jöhettek a komédiások.

És jöttek is 1927. szeptember 18-án, úgyhogy az egész tér, mint valami varázslat folytán, pillanatok alatt életre kelt, s így aztán a boltos meg a város kiszolgált podesztája tátott szájjal nézte a hirtelen támadt nyüzsgést, pedig nem is a piros sapkás portás dirigálta a fiákereseket a vasútra, hanem Arányi titkár úr a színház lépcsőjéről, hol a szabadkai, hol az újvidéki vonathoz, mert nem egy irányból jöttek valamennyien, de hol innen, hol onnan, s különböző időben, mint homlokába fésült hajával és mandulavágású szemével Darázsi Anikó segédszínésznő, akinek minden poggyásza egy nem túl nagy kalapskatulya volt, s Arányi titkár úr joggal csapta össze a kezét:

– Így jöttél? Ez mindened?

– Így jöttem! Miért? – emelte rá szép szemét Anikó, s erre már nem lehetett egy szót se szólni.

Szabálytalan társulat volt ugyanis, úgy verődött össze a nyár elmúltával napok alatt a parlamenti választásokat megelőző időben, amikor a kormánypárt magyar színtársulatnak hagyott jóvá játékendélyt a haldokló megyeszékhelyen, öt perccel a bánságok megalakulása előtt. Nem zord rendőrfőnökök vagy a helyzetet nem ismerő, délről jött nácselnikok közbenjöttével, hanem egyenesen a kultuszminiszter aláírásával szentesítve emez engedélyt, miután a magyar lapok belgrádi tudósítóinak jobb kapcsolatuk volt a kormánnyal, mint a választókerületüket járó, egyébként is rendőri felügyelet alatt álló pártvezéreknek abban az időben.

– Tudod, hogy kaptatok ti magyar színházat? – mesélte később, miközben ádámcsutkája fel-alá járt, az egyébként bűbajos Lipkovics Ernő, aki

örökké gyűrött ruhában járt, kurta pipájának hamujával azt is teleszórva, félrecsúszott nyakkendővel és kitérdelt nadrágban, de megvesztegetően eredeti palócos tájszólással beszélt, pedig pécsi emigráns volt, egy szegény nebohant. – Mondom egyszer Stanković miniszternek, gospon Zarija, szeretném magát megkérni valamire, de anélkül, hogy a hivatalában zavarnám. Jó, azt mondja, nézzen be holnap este a Három kalap nevű vendéglőbe ott fogok vacsorázni. Elmentem, leültetett, vacsorát rendelt nekem is, s akkor előhoztam a magyar színház ügyét. Nézze, azt mondja, én pesti diák voltam, vörösre tapsoltam a tenyeremet Fedák Sárinak, amikor a János vitézt játszotta, s mégis remek nő maradt a pántlikás kis kalap alatt, mint Kukorica Jancsi, de a vajdasági magyar vezetők ne kössék a szekereket Pesthez. Semmi kifogásunk viszont, hogy a romániai vagy szlovenszkói kisebbséggel építsenek ki valamiféle kultúrkeretét. Így kapott játékgengedélyt a pozsonyi Földessy Sándor.

S így állhatott Darázi Anikó azzal a szerencsétlen kalapskatulyával a színház előtt, amitől mintha mégis az egész kis tér a fiákerek fölél boruló s bogójukat hullató celtiszfákkal, hiszen lassan ősz volt, új életet kezdett volna, s a színház udvarán a kulisszákat rendezgető munkások a kellenél is nagyobb érdeklődéssel néztek át a szomszédos apácázárda udvarába, ahol formaruhás kislányok kórusban énekeltek, emitt meg a tér mintha egyszerre külön célt és értelmet kapott volna a Vadászkürttel és a Pokol pincéjével.

– *Recrudescunt inclytæ gentis Hungaræa vulnere* – mondta a polgármester erre a merőben történelminek nevezhető tumultusra, s csontos kezével a banánsziget közepe felé mutatott.

– Mi az a vulnere? – kérdezte a boltos, mintha a többit megértette volna, az öregúr azonban egészen elveszett az emlékekben ezen a téren, amelynek talán neve se volt, hacsak nem viselte a hosszú bujdosásra kényszerült fejedelem nevét, az iménti latin idézettel a magyar nemzet felfakadt sebeiről, mikor még ott állt kőbe faragva a gránitkockákkal körülszegett sziget közepén, földig érő köpenyben, vállára hulló hajával, súlyosan és esetlenül, a rossz szobrok minden istencsapásával megverve a Nagyságos Fejedelem, ahogy vele bujdosó apródja nevezte őt hazavagyó leveleiben, s akiről Saint Simon herceg állapította meg, amikor a francia király udvarában megjelent, hogy rokonszenves, jámbor ember, de nem egy politikai lángész. Ez a megállapítás viszont csöppet sem ronthatott a tér hibrid egységén. Nem azért, mert a szobrot egy napon el is távolították, hanem mert sajátságos egyénisége volt a térnek. Valóságos elemek éltették, éppen csak érteni és élvezni kellett tudni különös hangulatát ennek az ellipszisnek a határai közé zárva, mintha valami exteritoriális terület lett volna, ahogy a színház és a Fernbach-palota közötti keskeny nyúlványban, mint valami urbanisz-

titkai vakbél, véget is ért, egyik végén a tűzoltólaktanyával, amelynek udvarán időnként fényesre kefélt lovakat lehetett látni, ahogy körkörösén meg-megjárták őket, hogy annál könnyebben vágassanak majd, ha a városháza tornyán félreverik a harangot, mert valahol tűz ütött ki, és sietni kellett a kézi szivattyúval a helyszínre, úgyhogy egészen habosak lettek a lovak. Emitt meg, a másik odalon hosszú sátorosor vonult a hentesekkel, akik fehér kötényben álltak a kampóra akasztott, levágott féldisznók között, míg mögöttük lenyúzott birkák lógtak kidülledt szemmel, mivel abban a boldognak mondott békevilágban még szigorúan különválasztották a mézárásokat és a henteseket, ki tudja, miért, s csak később kezdték őket a „húsiparosok” közös címmel emlegetni. Már a Kragujević-féle bolt mellett tovább futó keskeny utca csak egy darabon tartozott a tér hangulatához Bogdán borbély réztányérjaival, Remlinger boltjával, amelyből este forró töpörtyű illata szállt a térre, azután Suta Jóska Sanghájnak nevezett kocsmája következett, ahova majd a színészek járnak bablevest vacsorázni benne főtt szalonnabőrkével, míg az utca többi része már úgy futott a városháza felé, hogy az isten világán semmi, de semmi köze se volt a térhez.

– Emlékszik? – fordult Hauptmann doktor a déligyümölcsöshöz. – Itt rendeztünk szép ünnepséget minden év október hatodikán...

– Nem, az nem itt volt, hanem a Schweidell-szobornál... Már megbocsásson, méltóságos uram, harminc éve vagyok itt, a Rákóczi-ünnepséget március 15-én tartották, mert Petőfi-szobor nem volt a városban, hát így Rákóczi is megtette. Ilyenkor lehúztam a redőnyt, mert némely suhanc az ünnep hangulatában könnyen levedrácozhatott volna.

– Igaza van! – mondta a volt polgármester. – Isten vele.

Fáradtan elballagott, s talán nem is látta senki, hogy a múlt sötét angyala suhant kitartóan az árnyékában.

– Engem Garay Béla tanított! – mondta önérzetesen az a lány, és meghintáztatta kezében könnyedén a szinte üres kalapdobozt, a maga egész stafiringjával. – És csak egyszer kergetett le a színpadról, mert „levorvert” mondtam „revolver” helyett!

S ha mindjárt csak a szabadkai Népkörből jött, Arányinak, az elbocsátott újságíróból lett színházi titkárnak meg kellett hajolnia ekkora tekintélyérv előtt. Pedig ő szíve szerint Habassy Mimit várta, nem ezt a lányt a rizskásafogával s mülencsével a bal arcán, amelyet angoltapaszból ragasztott magának, mert azt hitte, hogy jól áll neki. A primadonnának ezzel szemben dús, szőke haja volt, csikófarkszerűen hátrakötve, pedig Picasso akkor még divatba se hozta ezt a hajviseletet, viszont mintha éppen ettől lett volna valami optikai csalódás folytán karcsúbb a kicsit vastag bokája. És G. G. Viktornak is jönnie kellett, a hősszerelmesnek, sorsszerűen ugyancsak Zomborba,

mielőtt átállt volna végleg filmrendezőnek, amiként Korda Sándor jó másfél évtizeddel előbb búcsúzott el a zombori szerkesztőségtől.

Ha a tér, mintegy a területenkívüliség jogán felvirágozva fogadta volna a színészeket, senki se csodálkozott volna. Mert külön életet élt a város kelletős közepén, külön társadalommal, szóval külön világ volt, mint a holdlakóké, a holdat álmok, vágyak és elképzelések tekintetében nem véletlenül említve. Hiszen ha álomba merült is kilenc éven át az első világháború után, úgyhogy csupán egy-egy műkedvelő előadás megzavarására került sor, néhány hétre meg-megjelent az eszéki szerbhorvát színtársulat egészen korszerű és kitűnő repertoárral, ez más volt. Kicsit viszolyogtunk – hogy most már e sorok írója is belépjön menet közben a cselekménybe –, hóbörögtünk, ha felhangzott az operett nagyáriája: „Aranymadár, aranymadár követlek én...”

Nem voltak világos képzeink az igazi művészetről, csak ösztönösen szólalt meg bennünk a tiltakozás, mivel az Eszékről pár előadásra érkezett színészek mintha nem alkudtak volna művészet és közönség relációiban, mert náluk a dráma dráma volt, a bohózat bohózat, s e két véglet között nem volt semmi. Én meg már Pestet is megjártam két éven át, tanulmányaim ürügyén néhány hónapig, s láttam Bajor Gizit, s végigfutott a hátamon a hideg, amikor Sugár Károly Shakespeare Viharjában, mint Caliban felkiáltott, itt meg Sava Severovát láttam sírni Laura szerepében, éppen csak elmondani nem tudtam, hogy mi volt, amit láttam, s így kellő fölény nyel adhattam tagadó választ Darázsi Anikó igazán hízeltető kérdésére, amikor később a Lloyd cukrászdájában ülve kezembe tette a kezét, s kedveskedve nézett rám:

– Nem lenne kedved közénk állni?

Mert tulajdonképpen a Lloydnak volt nagy, szinte sorsdöntő szerepe a térnek ebben a foglalatában, a csak vasárnap üzemelő nagyteremmel s a folyosókba vezető, párnázott ajtókkal, amelyek az udvaron át a színházba nyíltak egy ugyancsak sajátosan eredeti, a város egyik részén se található közönséggel, s mintha ezt is abban az időben fedeztük volna fel, ahogy addig ismeretlen tájakat fedeznek fel a sarkutazók. A távolság homálya tenné, vagy merő elfogultság volna a Földessy-társulat megjelenésének tulajdonítani, hogy aztán majd esztendőig ott töltjük délutánjainkat a magas támlájú páholyok egyikében, hol heves vitákban elmerülve, hol pedig kellő cinizmussal kigúnyolva az egész karavánszerájt, nem tudom.

És ez a Lloyd természetesen se hajózási vállalat nem volt, se biztosítási társaság, hogy a neve után gondolhatta volna a tájékozatlan idegen. Viszont főleg kereskedők ültek a kártyaszobákban, vagyonokat nyerve vagy elvesztve egy-egy este, mint korábban a földesurak, ugyanezen a helyen, csak akkor még Elefánt volt a neve, talán az afrikai vadász iránti tiszteletből, aki

emeleti ablakából odalátott a szeparéba, hogy aztán egy napon, körülbelül ugyanakkor, amikor megérkezett a társulat, agyonlője magát sontai kastélyában. „Hálátlan utókor” – mondhatta volna erre is valaki, mert ettől még zavartalanul folyhatott a póker és a nasivasi, s dr. Protić Pajo, a tőzsdébíróság elnöke, aki a budapesti rádióval konkurálva, tisztán magán-szorgalomból külügyi negyedórát tartott az egyik sarokban, s akkor hangzott el dodonai jóslatnak beillő megjegyzése:

– Nem szeretem ezeket a horogkeresztes vacsorákat azokban a bajor sörpincékben! Ez a Hitler még bajt csinálhat Európában, amennyiben hagyjuk, hogy a fejünkre nőjön!

– Téved, doktor úr! – kiáltotta Grünberger Bertalan, a cukrászda bér-
lője, aki politikai kérdésekben annál is inkább kompetensnek érezte magát, mert 1919-ben egy egész vasúti szerelvényt vitt át a magyar határon, nemzeti felbuzdulásból, természetesen, mire huszonötöt vertek rá, és elbocsátották mozdonyvezetői állásából, ezért lett cukrász. – Ellenkezőleg, rendet csinál ebben az öreg Európában, ahol nem lehet tudni, ki iszik és ki fizet, ahogy a szerbek mondják! Majd meglátják az urak!

Szerencse, hogy Kohlman tanár úr nem ide járt, hanem a Körbe, különben megjegyezhetné volna, mint máskor is: „Ha egy zsidó buta, akkor nagyon buta!” Persze nem kellett sokáig várniuk, hogy beteljék egyforma sorsuk.

Már szétzüllött a Földessy-társulat, nem a működési engedélyét vonták vissza, hanem egyszerűen kiutasították a színészeket, s csak afféle kezdők és statiszták maradtak vissza, mint Darázsi Anikó, s Arányi titkár úr is visszament újságírónak, itt pedig Max Nordau Dr. Kohnját tűzte műsorára Lebovics Pál, a szemközti gabonás cég hivatalnoka, aki meg volt győződve róla, hogy egy nagy rendezői tehetség veszett el benne.

– Ez volt a zombori zsidók második Zrínyi-kirohanása! – jelentette ki megintcsak dr. Protić, de már jóval később, 1944-ben a topolyai táborban.

Igen, mert oly természetesnek tűnt, hogy ezt a kimondottan zsidó szomorújátékot magyarul játsszák, hiszen a zombori színházjáró közönség többsége is zsidó volt, s az idősebbek később még meg is botránkoztak azon, hogy Gutmann rabbi állami ünnepek alkalmával szerb nyelvű szentbeszédeket tartott, amin az ifjabb korosztály egy része nevetett, a másik meg felháborodott, amikor a rabbi azzal fejezte be a marseille-i királygyilkosság után az új királyhoz intézett jókívánságait: „Neka stupi u tragove oca mu njegovoga!” Hogy a szerb nyelvben a genitívus ilyen alkalmazása egyenlő a káromkodással, dehogyan tudták az öregek. Szóval, a Dr. Kohn előadását a rendőrség nem engedélyezte.

– Játsszák szerbül! – mondta a rendőrkapitány.

– Nincsen szerb fordítása! – selypegte alázatosan a rendező, mint aki ezt

a bünt is vállalja, hogy csak magyarra fordították meg németre, lengyelre és franciára, de hát mit csináljunk!

– Akkor játsszák héberül! – csapott az asztalra a rend éber őre.

Időbe telt, amíg megértették a Dr. Kohn szereplői az álomszép Molnár Kláriveral, aki lebontott hajjal játszott, de hogy jutott eszébe a harmadik felvonásig, hogy Jehova megbünteti majd ezért a ledérségért, mert ő se sejtette, mi itt a baj, s ezen a súlyos történelmi tévedésen nyelv és nemzetiség viszonyában másutt sem lehetett segíteni.

És ha csak ez lett volna a baj, hogy anyanyelvül a magyart választották, s még a zsidóságukat is ezen a nyelven fejezik ki! Nagyobb bűn volt a zsidó fiataltságot átható liberális szellem és kozmopolita világnézet, amely oly vonzó tudott lenni, hogy a Lloyd cukrászda egyik-másik páholya világnézeti vitáktól lett hangos, amelyekben már nemcsak zsidó fiatalok vettek részt, az egész város társadalmi sejtosztódásának eleget téve.

Darázsi Anikó már messze járt, egy belgrádi bablevescsárdában lejtett éjfél felé spanyol táncokat, amelyekhez nagyon illett az a műlencse az arcán, s azt írta lila levélpapíron: „Kár, hogy nem jöttél velem! Napok alatt megtanulhattad volna a spanyol figurákat, amihez aztán már csak egy széles karimájú, fekete kalap kell. Így mi lesz majd belőled?”

S én talán nemcsak a kockázatos vállalkozástól ijedtem meg, de mintha a tér sem engedett volna, ahogy egy külön valóságot éreztetett, s mégis minden kötöttségtől mentesen, de ugyanakkor egy sokkal nagyobb és veszélyesebb kockázatot kellett vállalnom, s ez nagyon szép volt.

– Ma este egy akció vár ránk! – mondta a barátom, aki jogász volt, de a római jog vaskos kötete helyett a történelmi materializmus tanulmányozásában merült el balgán, mint oly sok fiatal még abban az időben, s így este megosztottunk a kapott lázító röpcédulákon, s miután elváltunk a téren, ő jobbra ment, a Felsővárosba, a józan és szorgalmas kisiparosok hazájába, én balra, Szelencsébe, ahol ácsok, kőművesek és cserepezők laktak a kanyargós kis utcákban, s így szórtuk szét a világforradalomra felszólító papírokat.

A világ persze nem volt hajlandó mindjárt a forradalomra, a tér még kevésbé. Már rég kinőttük világnézeti kamaszkorunkat, amikor innen egy győztes forradalom csapatainak vonulását lehetett látni vörös zászlók alatt s diadalmasan hangos énekszóval. Csak érintve a teret természetesen, nem a testén át, hiszen nem út volt, amely messziről jön és messzire visz, s ahol jobbról is meg balról is házak vannak, vagy búzaföldek. Csak tér volt, zárt világ, s így nem voltak lakói, bennszülöttekről se lehetett itt szó, így a rendőr is csak átvágott rajta rézsút feltűzött szuronnal a puskáján, amikor Wámoschernét terelte maga előtt 1944-ben, úgyhogy csak a kőangyalok sirathatták Fernbach Bálint palotájának kapuja fölött, s Bőzsi kiálthatta utána, a szobalánya:

– És vigyázzon magára a nagyságos asszony, kezicsókolom!

Azzal aztán könnyes szemmel be is húzta maga után a sárga ház sárga ablakát, úgyhogy a rendőr, egy pillanatra visszaneézve a bodros hajú szobalányra, magában el is zümmögöghette volna: „Ablakom, ablakom sárgára van festve...”

· Sorsforduló volt ez az idő a tér életében. Nemcsak azért, mert a polgármester rég nem jöhetett a mindennapi egy szem citromért a boltba, mivel az élet rendje szerint rég meghalt, a bolt se bolt volt már déligyümölcs híján, s a Lloydban kenyérjegyért kellett sorbaállni. A hentesek sátrait mintha szél vitte volna el, nyomtalanul eltűntek, mert hús csak a lakosság álmában fordult elő, s mintha a kupleráj sem a régi lett volna, úgyhogy Gyarmathy-nének, a madámnak minden oka megvolt a keserűségre:

– Az isten verje meg ezt a rohadt háborút!

A tér nem pusztult el, mint Karthágó, csak ami éltette, az veszett ki belőle. A levegője, az éghajlata változott meg az eltűnt világgal, mert hangulatát, varázsát és fényét azoktól a régi emberektől kapta, akik benépesítették.

